

MEDLEMSBLAD

for

AUSTMARKA

HISTORIELAG

Nr. 38.

SEPTEMBER 1988.

NYTT FRA LAGET

Turen 1988:

Tradisjonen tro ble det også i år arrangert tur. Den 11. juni besøkte vi Norsk Folke-museum på Bygdøy, og forarbeidet var gjort av Åge og Finn.

Formålet med turen var bl.a. å se på bygninger fra Austmarka. Disse var Karterudstua og for å sitere et billedhefte fra museet: "Ei badstue fra Ampiansbråten, Austmarka i Vinger. Fra 1800 årenes 1 ste halvdel." Karterudstua ble revet og flyttet fra Karterud i 1942, mens badstua visstnok i 1926. Ampiansbråten er også kalt Svensken av kjentfolk.

Finn Åberg og Ole Svendsen fortalte om byggeskikk, funksjoner og særpreg ellers ved disse bygningene som på hver sin måte er svært representative for sin tid og for stedet de kom fra.

For øvrig ble det tid til et besøk på Heimefrontmuseet på Akershus samt litt avkopling på Aker Brygge.

John Johnsrud med en god NSB-buss fraktet de ca 40 deltakerne trygt fram og tilbake. Det kan nevnes at det var med deltakere også fra Eidskog.

Konklusjon: En hyggelig, interessant og billig tur som til og med gav noe tilskudd til lagskassa.

Oddvar

Gaver til laget

Fillerye fra Karen Eng

Fotografier fra Halldis Larsmon

Skap fra Signe Gylterud

Utlodningsgjenstander (soplimer, visper)

fra Oskar Eng

Tvare - turu - tvore fra Martin Åberg

Selbuvotter til utlodning fra Karen Eng

Kr 1000 fra Hedmark Sparebank

Kr 2000 fra DNC Kongsvinger

Kr 500 fra Majorstua Rens & Vask

v/ Erling Westby

Laget takker hjerteligst for alle gaver!

KØRK-OLABRYNET

Vi kommer stadig tilbake til dette navnet. Rudolf skriver i et brev:

Så kommer jeg tilbake til Kørk-Olabrynet. Det er rette navnet, men jeg har aldri hørt det før.

Like ved ligger et hem, Olas stell. På noe vis er brynnavnet kommet derfra. Det vil bli undersøkt nærmere.

Hilsen Rudolf Bråten

Vi sier takk til Rudolf for oppklaringen, og håper du finner ut mer om sammenhengen. Hvordan fant du forresten ut hva rette navnet var?

F.Å.

I MANNS MINNE

Birger Øverby forteller til Oddvar.

"Je mins vel fra 1905 at det var stasjonert militære grensevakter på Solberg," forteller Birger som nå er 88 år. "En handelsbetjent som hette Einar Gjester, jobbet i butikken, og han åtte den eineste sykkel som kanskje fantes i bygda. Einar fekk i oppdrag å sykle mot svenskegrensen for å spionere på svenskene, og han drog".

Jeg sitter og noterer mens Birger forteller fra et langt og arbeidssomt liv. Hester var en del av Birgers tilværelse, og på Solberg kom han tidlig i kontakt med hester og skyss-trafikk. Han bodde på Solberg noen år som smågutt, og seinere ble han gardsgutt hos O.A.G. Solberg. Det var i 1917 - 18.

- O.A.G. Solberg dreiv butikk og hadde 3-4 hester på stallen. Je fekk egen hest å kjøre alt fra 8-9 års alderen. Det ble ofte turer til Åbøgen stasjon etter varer. Da hadde je med kostved dit og varer heimatt. Vedlasset var som regel på 1 favn, og det var lesst i vearisser. Veariss var laga ta raiar og kjemper og heile kjøredningen lignet på ei høyvogn. En favn ved var på 4 x 1 x 0,6 m.

Varene heimatt var ofte sukkertopper, 40-50 cm høge pyramider av kokt sukker som var steinharde. I butikken hadde de derfor ei bile som de brukte til å hogge av biter med. Ofte hadde vi brennevin fra Åbøgen til folk som hadde bestilt og fikk sendt med jernbanen. Sukkertoppene var pakket i tønner og var stygg-tunge å handtere.

Mens je kjørte varer og kostved, var det 150-200 hester som fraktet planker og bord fra Austmarka til Åbøgen. Det var austmarkinger og eidsskoginger som sto for frakta. Det var

nesten som ein sjuke hos enkelte når det spurtes at det var plankekjøring å få. Da gikk de fra alt anna arbeid og dro til Kiær-sagá og fekk et plankelass. Det kunne f.eks. være på 3½ tylfst 3 toms plank. Betalinga var 1,20 kroner tylfta.

Det var som regel fine og velstelte hester. Kjørekarene sprengte itte hestene med råkjøring, men kjørte i skrett så å si heile vegen.

Etter Åbogvegen hadde vi stedsnavn som alle visste hå var. Sa vi at vi hadde møtt Hartvig ved Femmer'n var det itte tvil om håpass det låg. Stedene vi hadde navnfestet var:

Ampiansgrinda, Kjerringkleiva, Essa, Lomvikkoia, Lange myra, Kaffalåsen, Søgardssetra, Bufjelltangen, Raue Skjæret, Femmer'n, Gotlandssvingen og Tekstebakken.

Ved Bufjelltangen var det vatningsstalle for hesta. Femmer'n lå ved Bråtavegskjellet og fekk navnet etter femkilometerskiltet som sto der. Tekstebakken var på toppen av Pramhusberget. Lomvikkoia hadde navnet etter en vegarbeider som hadde satt opp koiie der, og han var fra Lomvika ved Fagernes.

Kaffalåsen er der saga til Johs. Vangen ligger. Der sto det ei gild furu, og under furua var det ofte mangt et gildt kalas. Når kara hadde vært på Vinger eller i Åbøgen etter brennevin, kvilte de ut under furua, og hadde de ikke tatt høl på reisedrammen før, så gjorde de det nå. Kafferasten vart som regel tatt hos Pramm eller i Øvresetra. Kaffen blei servert i spellkummer. De var litt større enn vanlige kaffekopper og lignet meir på små boller. Prisen var lenge 7 øre kummen, men blei lagt på til 10 øre en gang mot 1920-tallet.

Turen til Abogen tok innpå 5 timer, og je måtte være på stasjonen før klokka 12, da stengte de til klokka 14. Plankekjørerne kunne få lang dag. Først fra f.eks. Torp på Matrand til Kiørsaga og lesse. Så til Abogen med lasset og tilbake til Matrand. Daglønna vart lita når en fekk 1,20 kr for tylfta.

Et litt artig minne har je fra første verdenskrigen. Det før noen dansker over distriktet her. De kjøpte opp hester som de solgte vidare til Tyskland. Der blei de brukt ved fronten og ellers i krigstjeneste. O.A.G. hadde ei svart merr han skulle selge, og Martin Holm hadde også en hest til salgs. Je og en til reiste til Vinger med hestene og fekk satt dem inn på stallen som hørte til fengselet. Vi vart kvitt hestene som sammen med mange andre ble lesset på jernbanevogner og fraktet til Tyskland. Det var i 1917.

Samme året hadde vi en annen handel med danskene, men nå gjaldt det brennevin. Av en eller annen grunn bestilte noen av oss julebrennevin fra Danmark. Det måtte vel være for det det var billigere. Brennevinet kom til Abogen og ble hentet. Det var litt før jul, og fristelsen ble før stor slik at brennevinet tok slutt for noen. Men det var samlag på Vinger, og dit bar det for å sikre seg juledrikke. Da vi kom dit, hadde samlaget stengt til jul, og skuffelsen var sjølv sagt stor. Men det vart sikkert ei råd den jula av.

(fortsettes i neste nr)

LITT OMSTREIFERPRAT

Tolv-Mina og Mina-Gustav var to av de dusinvis av tatere som streifet rundt i distriktet før i tida. En gang kom de til Masterud, og Mimmi Masterud forteller:

"Jo da, Tolv-Mina var ofte innom sammen med Gustav. En gang spørte om å få kjøpe mjølk. - Du ska få mjølk, sa mor mi, hvis du ordner så kuene kommer heim til kvelds.

Du skjønner, sier Mimmi, at kuene var så slemme med at dom itte kom heim att, og vi måtte til skogs etter dom hør øfta.

- Je ska bli så flink ei gjeterjente så, svarte Tolv-Mina som takk for mjølka.

Det rare var, sier Mimmi, at etter den dagen kom kuene støtt heim att i tide til kvelds".

Samme tolv-Mina var innom en annen gard i grenda. Som tatere flest tigget hun fleisk, men hun fikk ikke noe.

- Dere ska nok få mindre fleisk på garden her, slengte hun tur seg da hun gikk.

Og rett nok, dagen etter lå den ene grisen dau i bingen.

Oddvar.

MER OM TOLV-MINA

En gang kom Tolv-Mina til Lystadberget og tiggede mat. Det var midt i slaktinga, og folk hadde ikke tid til å ta seg av hemne, så hun måtte gå med uforrettet sak.

"Kjøp salt", sa Tolv-Mina da hun gikk, "det blir mat nok".

Like etter døde alt i fjøset.

Fortalt av Roger Linna.

I MANNS MINNE

Martin Åberg forteller (forts.)

Så mange barn som det var heime og hos naboene, ble det lekt mye. Vi gikk ofte til hverandre. Luer brukte alle guttene, å gå uten lue sømmet seg ikke.

Vi som var riktig unge, konkurrerte med å hoppe på ett bein, "ettbein" som vi sa. Lekene om sommeren var bl.a. å vippe pinne, "jeppe pinne" som vi sa, slå ball, og det gjeveste som var "tvi brent", leke gjemsel.

Heime på tunet var det satt opp ei klesstang til å tørke klær på. Det var slått ned to stolper i bakken, og i disse var det hugget hakk i øvre enden. Mellom stolpene var det 6-7 m, og der var det lagt ei stang som var høvlet så den var glatt og fin. Stanga var ca en og en halv meter over bakken. Over denne skulle vi så prøve å hoppe, men det var i drøyeste laget for oss minste. Vi slo oss i stanga, og noen ganger kom vi nesten over, men beina tok i stanga så vi gikk rundt i lufta. Men det var bare moro, det var bare å prøve på nytt.

En av de eldste brødrene kom en gang heim fra arbeid i Hallingdal. Der hadde han lært noen nye høydehopp. Det ene var noe han kalte for rækarspenn. Da skulle vi ta litt fart og hoppe så høyt vi kunne med ett bein nesten rett opp. Vi falt som regel ned på ryggen, men det gikk alltid bra. Et annet hopp var hallingkast. Da svingte vi oss rundt på golvet før vi sparket opp, vi sparket nok litt høyere på den måten.

Vi drev på kjøkkenet med denne sporten. Det ble et forferdelig leven, og det kunne gå hardt ut over møbler og annet innbo.

En annen bror kom heim med turnringer en gang. Med de ringene hadde vi det riktig morsomt. Til å begynne med hengte vi dem under stigen ved veggen, men der var det for trangt, så vi fikklåget et riktig stativ til dem. Der hang ringene høyt over bakken, så vi minste måtte

hoppe alt vi orket for å få tak i dem. Disse ringene hadde vi mye glede og nytte av.

Ellers badet vi selvsagt mye om sommeren. Vi bodde nær en sjø, og det kunne bli både 6 og 7 badeturer på varme sommerdager. Vi lærte oss tidlig å svømme.

I vestjordet rant en liten bekk. Der var det gjort en dam av mose og stein, og ei tro som ledet vannet til et vasshjul. Troa var laget av to bord som var spikret sammen. Ved vasshjulet var det laget et hammerverk. For hver omdreining hjulet gjorde, vippet det opp en liten hammer som så slo på ei gammel jernpanne. Det var "musikk" som hørtes lang vei. Men ofte var bekken tørr, eller det var så lite vann at hammerverket forstummet.

Da de eldste brødrene mine var små, hadde de laget dette "veket", og det gikk bokstavelig talt i arv til de yngre. Det ble reparert og omgjort mange ganger. Vi hadde det mye moro der.

Så fort snøen kom, var det å finne fram ski og kjelker, og når det ble is på sjøen, var det skøytene som var mest populære. Skiene var hjemmegjort med tåhempe av lær, og bakhempe av vridt bjørketeinung. Noen hadde ski av bjørk, andre av furu. Var det litt tenar i furubordet så var det et fint skiemne, for da ble det litt spenn i skia. I den ene skia kunne det være mye spenn, mens den andre var helt rett.

Vi brakk mange ski, for det var mest hopping vi drev med. Vi gjorde "spretthopp" for å komme høyt opp i lufta, og høyt kom vi også. Men det ble ikke noen store hopplengder, vi falt for det meste ned på ryggen. Vi var ikke gamle guttene før vi laget oss ski selv.

På et sagbruk var det en mann som laget skøyteblad. De ble visstnok laget av gamle sagblad. De ble satt på en såle av tre, og det var mange gutter som hadde slike skøyter. Skøytebladene var nokså tykke, kanskje to-tre millimeter.

Den sommeren jeg gikk for presten, fikk jeg min første jobb. Det var flistrilling på et lite sagbruk en mils vei hjemmefra. Det var noen karer her fra trakten som arbeidet på saga, så jeg fikk følge med dem. Grytidlig mandag morgen gikk jeg da avsted med ukesproviant på ryggen, og kom heim igjen fredag kveld. Det var nok ikke lørdagsfri på saga, men på lørdag var det som regel overhøring hos presten, så jeg måtte til kirken da. Disse lørdagene leide jeg en gutt for meg på saga.

Flistrilling var et nokså lett arbeid, så jeg greide det fint. Det var også flistrillerens jobb å koke kaffen til saglaget så den var ferdig til spisepausene.

Denne jobben varte ikke lenge, den tok slutt før jeg ble konfirmert.

I årene omkring 1920 ble det bygget ny veg fra Austmarka sentrum østover til riksgrensen. Da var det et yrende arbeidsliv her. Det kom rallerer fra fjern og nær. Mange svensker kom det også, og noen av dem fant seg koner og ble her i bygda for godt. Jeg var så vidt voksen og var med på et par vegakkorder, de siste som var på denne nyvegen.

Alt arbeid ble gjort for hand. Med stålspekk, pikser, tunge slegger og trillebår var det et tungt arbeid, men en god trening for musklene.

I midten av 20-årene ble det gjort enda en veg her, ca 4 km lang. Dette var en privat veg, skogeierne la en del, kommunen ga tilskudd, og alle som bodde langs vegen måtte gjøre noen dagers gratis arbeid. Vegen fulgte terrenget, så det ble ikke noen djupe skjæringer. Vegbredden skulle være 2,5 m, og det ble delt ut akkorder fra 100 til 2-300 m. Fortjenesten kunne i beste fall komme opp i 4-5 kr dagen.

Utover i 20-årene var det stor arbeidsledighet her i bygda, det gikk mange voksne karer ledige i hvert hus. Flere av mine brødre reiste ut for å få seg noe å gjøre til livets opphold. Ofte slo de seg i lag med karer fra nabolaget, pakket sine konter og reiste utover til Østfold, Vestfold, Buskerud og flere andre steder. De kunne da få arbeid med tømmerhogst og å bygge små sagbruk, og ha arbeid hele høsten og vinteren. En sjelden gang kunne det være spørsmål etter et helt saglag, og det var det heller ikke vanskelig å skaffe.

Far og de eldre brødrene mine var flere vintrer borte på arbeid, og et par år etter konfirmasjonen dro jeg ut for første gang. Jeg fikk brev fra en bror som hadde fått tømmerhogging øverst i Lommedalen, jeg kunne få være med ham om jeg ville. Jeg slo til, og gikk de 6 km ned til sentrum i bygda. Derfra fikk jeg bilskyss til jernbanestasjonen, og reiste med tog til Oslo. Broren møtte på Østbanen, og vi tok buss til Lommedalen. Arbeidsgiveren kjørte oss med hest langt til skogs. Det viste seg å være mye arbeid her, så vi skrev heim etter to brødre til.

Provianten fikk vi kjørt opp fra butikken, og poteter kjøpte vi på et lite småbruk i nærheten av brakka. På brødet brukte vi margarin, og som pålegg oftest nøkkelost med sirup på. Jeg husker godt de grønne sirupsboksene med engelsk tekst på. Vi satt om kveldene og prøvde å oversette. Noen karer fra Løten som også holdt til i brakka, laget ei slags suppe som de kalte nakne pojker (svensk: gutter). Den var laget av brun ost som de smeltet i en kjele. Så laget de små boller av hvetemel og vann, som de kokte i denne suppa. Det ble mange turer rundt om på Østlandet i hele min ungarstid, til jeg ble gift i 1930.

(De første delene av denne skildringen stod i nr 35, 36 og 37)

ORD OG UTTRYKK

gjæra åt: helbrede på overnaturlig måte

føsk: oppråtnet tre

køne: nedsettende uttrykk om jente

løin: lodden

maksle: tilpasse, sette form på

rat: skrot, skrammel

krutu: smule, liten bit

krøtt: små ting

jamdøger: døgn

græle: være vrang, mase, krangle

glåmme: glo, glane

F.A.

Utgiver: Austmarka Historielag.

Redaksjon og ekspedisjon:

Finn Åberg

Meltzersgt. 3

0257 Oslo 2

Tlf. 02/44 54 52

Medlemskap i laget koster 30 kr året.

Betales til

Austmarka Historielag

2224 Austmarka

Postgirokonto 3552056

Trykt i 150 eksemplarer.